

VIRGINIA J. HUNTER, **Thucydides the Artful Reporter**, Toronto, 1973 (σσ. XI + 210).

Τὸ τολμηρὸν αὐτὸ ἔργον τῆς Hunter εἶναι, νομίζω, μετὰ τὸ «Περὶ τοῦ Θ. χαρακτηρισμῶν» Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὸ «*Thucydides Mythistoricus*» τοῦ F. M. Cornford τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας, ὅτι σοβαρὰ προκλητικώτερον ἔχει γραφῆ κατὰ τοῦ Θ., ἰδιαιτέρως ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν του μέθοδον. Μὲ σθεναρὰν ἐπιχειρηματολογίαν καὶ διαλεκτικὴν μέθοδον, στηριζομένην κυρίως ἐπὶ θετικιστικῆς ἀναλύσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς οκέψεως τοῦ Θ., προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, καὶ κάποτε φαίνεται νὰ τὸ ἐπιτυγχάνῃ, ὅτι ὁ Θ. δὲν καταγράφει ἀντικειμενικῶς τὰ γεγονότα, ἀλλ' ὡς «ἐντεχνος ἀνταποκριτὴς» ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἀναγνώστην τὰς ἰδικὰς του ἀπόψεις ἐπ' αὐτῶν. Αὐτὸ, κατὰ τὴν Hunter, ἐπιτυγχάνει ὁ Θ. κυρίως διὰ τῆς ἐναλλαγῆς καὶ ἀμοιβαίας ἐπενεργείας λόγων (= δημηγοριῶν, ἐπιστολῶν, σκέψεων) καὶ ἔργων. Ἄλλ' ἐὰν αὐτὸ εἶναι ἀληθὲς εἰς πολλὰς περιπτώσεις, εἶναι ἀναληθὲς εἰς περισσοτέρας, ἐκεῖ δηλ., ὅπου ὁ Θ. δὲν παρεμβάλλει λόγους καὶ ὅπου ἐκθέτει τὰ ἔργα χωρὶς νὰ τὰ σχολιάζῃ. Εἶναι δὲ τοῦλάχιστον ὑπερβολικὸς, ἂν μὴ ἐξωφρενικὸς, ὁ χωρὶς περιστροφῆς ἰσχυρισμὸς τῆς Η. ὅτι «ὁ Θ. ἦτο ἀσφαλῶς ὁ ὀλιγώτερον ἀντικειμενικὸς ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς»!

Ἐξ ἴσου, ἂν ὄχι περισσότερο, ἐπισημῶς εἶναι ἡ θέσις τῆς συγγραφέως ὅτι ὁ Θ. «ἀντλεῖ σκοποὺς ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα». Ἐπειδὴ δηλ. τὸ «πρόγραμμα» συνθέσεως τῆς Ἱστορίας του τοῦ ἐπέτρεπε, μὲ ἀρρετὴν μάλιστα χρονικὴν ἀπομάκρυνσιν, νὰ γνωρίζῃ ὄχι μόνον τὰ ἄμεσα, προσωρινὰ καὶ εἰδικὰ ἀποτελέσματα ἐνὸς ἔργου ἀλλὰ καὶ τὰ ἔμμεσα, ὀριστικὰ καὶ γενικά, ἡ Η. ὑποστηρίζει ὅτι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ὁ Θ. προβάλλει τοὺς σκοποὺς, ἄρα καὶ συνθέτει τοὺς λόγους τῶν ἀντιμαχομένων ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς *a priori* γνώσεως τῆς τελικῆς ἐκβάσεως τῶν γεγονότων. Ἄλλ' ἂν αὐτὸ εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι συνέβη εἰς μερικὰς περιπτώσεις, ὅπως π. χ. εἰς τὴν τοῦ λεγομένου Διαλόγου τῶν Μηλιῶν (ὅπου τὸ «πνεῦμα» ἐνὸς μέρους ἀπὸ τὸν λόγον τῶν Μηλιῶν φαίνεται ὡς προειδοποίησις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐν ὄψει τῆς ἤδη γνωστῆς τότε εἰς τὸν Θ. Σικελικῆς καταστροφῆς: «Ἡ συντριβὴ ἀναμένει τὸν νικητὴν!» — *argumentum ex eventu*) καὶ ὅπως εἰς τὴν τῶν προειδοποιητικῶν ἐπιστολῶν τῆς «περιστερᾶς» Νικίου πρὸς τοὺς «ἰέρακας» — Ἀλκιβιάδην καὶ Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου περὶ τῆς πιθανῆς ἐκβάσεως τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας, ὅμως εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων δὲν διαφαίνεται εἰς τοὺς λόγους ἢ ἐκβάσεις τῶν ἔργων, δηλ. δὲν ἀντλοῦνται σκοποὶ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα (παραδείγματα: ὅλοι σχεδὸν οἱ ὑπόλοιποι λόγοι τοῦ ἔργου).

Τὸ δὲ γεγονὸς ὅτι, ὅπως πολὺ ὀρθὰ διαπιστώνει καὶ ἡ Η., ὁ Θ. δὲν συζητεῖ συχνὰ προβλήματα ἠθικῆς εὐθύνης τῶν ἀντιμαχομένων, δὲν σημαίνει καθόλου οὔτε ὅτι «κόβει καὶ ράβει» τὰ γεγονότα, διὰ νὰ τὰ ἐξαναγκάσῃ νὰ ἐναρμονίζωνται πρὸς προκατασκευασμένα ὑποδείγματα—ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς κυκλικῆς ἀπόψεως τῆς ἱστορίας, ὅπως πιστεύει ἡ Η. (ἀντιθέτως, ὅπου ἔχομεν πληροφορίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος καὶ ἀπὸ ἄλλην ἱστορικὴν ἢ ἐπιγραφικὴν πηγὴν, κατὰ κανόνα ἐπιβεβαιώνεται ἡ Θουκυδίδειος ἐκδοχὴ), οὔτε ὅτι ὁ ἴδιος ἦτο ἀδιάφορος διὰ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὸ κεφ. 81 τοῦ Τρίτου βιβλίου π. χ. κάμνει, παρὰ τὴν συνήθειάν του, ὀλόκληρον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγριότητος τῶν ἠθῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγεῖ ὁ «βίαιος διδάσκαλος», ὁ πόλεμος, καὶ μάλιστα ὁ ἐμφύλιος.

Τὸ βιβλίον τῆς Η. ἔχει πολλὰς ἀρετάς, κυρίως τόλμην καὶ ἀγωνιστικότητα, εἰς μερικὰς μάλιστα σελίδας, λόγῳ τῆς διαυγοῦς καὶ εὐφυοῦς σκέψεως τῆς, γίνεταί συναρπαστικόν. Ἄλλ' εἶναι, νομίζω, γενικῶς ἓνα βιβλίον ἄδικον καὶ ἀνεπαρκὲς διὰ τὸ ἄχαρι ἔργον, πού ἀνέλαβε, καὶ ἔτσι τελικὰ «χάνει τὴν ὑπόθεσιν».

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, δ.φ.